

K DIALEKTIKE SPOLOČENSKÉHO A INDIVIDUÁLNEHO VEDOMIA

MADGA HOLUBOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

HOLUBOVÁ, M.: Dialectics of the Social and Individual Consciousness. Filozofia 43, 1988, No. 1, p. 39.

The author of the paper underlines that the relationship of the individual and social consciousness cannot be grasped adequately without respecting consciousness as a result of the natural-historical process and simultaneously as a precondition, immanent moment of the development of social reality.

She analyzes the process of constituting of social consciousness as a process of objectification of contents of consciousness in form of particular, historically developing systems of signs which are becoming relatively independent and in relation to the individual consciousness they acquire new characteristics. They are, however, not two independent, mutually isolated phenomena but they are in permanent dialectical relation. The methodological presumption of solving their relationship is seen by the author in placing them in wider context in which the individual and social consciousness appear as ideal moments of the practical relation and material connection of the individual and society.

Vedomie ako najvyššia, výlučne ľudská forma odrazu objektívnej reality je čo do svojho vzniku spoločenským produktom. Ako výsledok nesmierne dlhej prírodnej evolúcie sa sformovala špecifická morfo-fyziologická organizácia živočíšnych predkov človeka, ktorá podliehala ďalším vývojovým modifikáciám, zodpovedajúcim zmenám v spôsobe života. Vzpriamenie chôdze, zdokonaľovanie zmyslových orgánov, usporiadanie ruky na prostriedok viacúčelovej činnosti, postupný vývoj reflexov, kombinácia jednoduchých zmyslových predstáv a ďalšie morfologické a fyziologické zmeny sprevádzalo postupné zväčšovanie objemu mozgu. Rozvoj psychiky a psychickej činnosti u živočíchov predstavuje však len prehistóriu vzniku vedomia. K zavŕšeniu procesu antropogenézy, a tým aj ku kvalitatívnemu zlomu vo vývoji mozgu nedošlo však v rámci čisto prírodného procesu, predstavujúceho kontinuálny vývoj neurofyziológických a biochemických funkcií. Znamenalo kvalitatívne prekročenie, dialektické prekonanie prírodnej skutočnosti a jej transformáciu vo vyššiu, špecificky ľudskú, *spoločenskú* (v polarite voči prírodnej) formu štruktúrovaného bytia. V súlade so zákonmi dialektiky prírodné zostalo síce organickým momentom novej kvality, ale začlenením do nej samo získalo predpoklady pre také umocnenie a progresívne rozvinutie všetkých svojich vnútorných potencií, aké by v rámci čisto prírodnej skutočnosti nebolo možné. V prípade ľudského mozgu ako materiálneho substrátu vedomia sa to prejavilo nielen v objemovom, kvantitatívnom raste, ale predovšetkým kvalitatívne, v tom, že nadobudol schopnosť jazykových operácií a myslenia.

Práve prostredníctvom vzniku vedomia sa vytvoril základ zásadne nového vzťahu človeka ku svetu, ktorý sa nevyčerpáva bezprostredným vzťahom podnet-reakcia, charakteristickým pre ostatnú živú prírodu. Na rozdiel od zvierata, „ktoré sa nelíši od svojej životnej činnosti, samo je touto činnosťou“ (1, s. 66), vzťah človeka ku svetu nadobudol špecifický poznávací a produktívny charakter a púhe reakcie, správanie sa zmenilo na vedomú, cieľavedomú predmetno-pretvárajúcu činnosť. Ľudský mozog, podliehajúci prírodným neurofyziológickým a biochemickým zákonitostiam živej prírody, začal plniť funkcie (odraz v pocitoch, vnemoch, predstavách, abstraktné myslenie vo forme pojmov a úsudkov, hodnotiacia tvorivo-projekčná činnosť), ktoré ďaleko prekračujú pôvodné prírodné určenia a predstavujú fenomény vyššej, spoločenskej skutočnosti.

Človek sa stal vedomou bytosťou, subjektom vedomej pretvárajúcej činnosti až prechodom prírodného procesu v prírodno-historický, *spoločenský* proces. Vedomie, rovnako ako reč, vzniklo z potreby a nevyhnutnosti „styku s inými ľuďmi“ (Marx), z potreby spolupráce a vzájomnej výmeny produktov práce, z potreby dorozumievania sa a odovzdávania nevyhnutných informácií. Vzniklo v procese premeny jednoduchých foriem činnosti, ako hovorí Marx, živočíšnych inštinktívnych foriem práce“ na cieľavedomú produktívnu prácu, ktorá vyžadovala spoločnú harmonizovanú činnosť indivíduí a nemohla sa uskutočňovať bez úzkeho kontaktu produkujúcich indivíduí.

Vedomie je síce funkciou mozgu, ale samu jeho podstatu nemožno objasniť len na základe fyziologických vlastností mozgu; jeho vznik, fungovanie a rozvoj sú možné len v spoločnosti. „Vedomie je teda už od začiatku spoločenským produktom a zostáva ním, dokiaľ vôbec existujú ľudia“ (2, s. 231). „Vedomie všeobecne“, t.j. mimo a nezávisle od spoločenskej skutočnosti neexistuje.

Uznanie spoločenského charakteru vedomia a jeho nerozlučného spojenia s ľudskou činnosťou, prácou a praxou tvorí (popri téze o jeho druhotnosti voči hmote) východiskový princíp dialektickomaterialistickej interpretácie vedomia. Ak však dôsledne rešpektujeme princíp materialistického monizmu a marxistické učenie o materiálnej jednote, ale aj vnútornej štrukturovanosti bytia, nesmieme ignorovať ten moment, že vedomie nie je len produktom, *výsledkom* súhrnnej spoločenskej činnosti ľudí, ale že ako fenomén vyššej úrovne organizácie hmoty je schopné spätne ovplyvňovať nižšie formy a stáva sa *predpokladom* rozvoja nižších foriem ako i seba samého. Samozrejme, nie v podobe nejakého objektívneho ducha nachádzajúceho sa niekde nad prírodno-historickým procesom, ale ako *ideálny moment ľudskej vedomej činnosti* zameranej na pretváranie skutočnosti. Idey, predstavy, emócie atď. ako produkty vedomia usmerňujú aktivitu, regulujú a kontrolujú cieľavedomé pôsobenie človeka na obklopujúci ho svet. Vedomie tak významnou mierou vstupuje do reálnych procesov prebiehajúcich v prírode a spoločnosti

a stáva sa „nevyhnutným a významným komponentom historického procesu vcelku, imanentnou podmienkou samopohybu a samorozvoja spoločnosti. Práve taký — sociálny v najširšom slova zmysle — prístup k vedomiu dovoľuje... objasniť jeho úlohu v spoločenskom živote, ktorého je organickým momentom a podmienkou“ (3, s. 35).

V rámci spoločenskej skutočnosti niet spoločenského bytia bez spoločenského vedomia, pretože jej imanentným prvkom sa stala vedomá ľudská činnosť a bez nej nemožno uchopiť fungovanie a vývoj spoločnosti. Na rozdiel od histórie prírody históriu spoločnosti tvoria sami ľudia, sú — ako hovorí K. Marx — „autormi a aktérmi svojej vlastnej historickej drámy“.

Všetky procesy prebiehajúce v spoločnosti sú tak či onak späté s vedomím, v reálnej praktickej životnej činnosti ľudí je spoločenské vedomie bezprostredne „vpletené“ do bytia človeka. Aj samo spoločenské bytie je nepredstaviteľné bez ľudí, ich vedomia a celej duchovnej praxe. Veď aj súhrn materiálnych spoločenských vzťahov nie je len podmienkou, ale aj formou spoločenskej činnosti a utvára sa ako výsledok tejto činnosti.

V tomto kontexte má mimoriadny význam požiadavka funkcionálnej analýzy spoločenského vedomia, ktorá je v marxistickej, najmä sovietskej filozofii v poslednom období formulovaná čoraz častejšie. Do popredia sa v nej dostáva úloha a vplyv vedomia v systéme spoločenského organizmu. Východiskom analýzy je spoločenské vedomie ako reálny (aj keď subjektívno-reálny) podsystém v celku spoločenského systému, ktorý v rámci tohto celku plní určité nezastupiteľné funkcie: na jednej strane odráža, poznáva, hodnotí skutočnosť, na druhej strane vystupuje ako regulátor ľudskej spoločenskej činnosti, a tým aktívne pôsobí na spoločenské bytie. Za určitých objektívnych historických podmienok zohráva prostredníctvom činnosti spoločenských subjektov (skupín, tried) významnú úlohu a pôsobí ako faktor spoločenského pokroku. Idey, vedomé rozhodovanie a konanie (sprostredkované a realizované aj organizačnými formami, napr. spoločenskými inštitúciami, politickými stranami, odborovými organizáciami atď.) sú aktívnymi duchovnými silami historického procesu. Uplatnenie tohto aspektu implikuje požiadavku konkrétnějších analýz, zameraných napr. na to, akým spôsobom a akými prostriedkami vstupuje vedomie do oblasti spoločenskej výroby, ako determinuje sféru kultúry, ako ovplyvňuje morálne vzťahy i konanie konkrétnych indivíduí. To však predpokladá teoretickú reflexiu celého množstva problémov, napr. výskum vedomia v jednote s jeho predmetnými, vecnými útvarmi, prostredníctvom ktorých v konečnom dôsledku existuje a funguje mechanizmus spredmetňovania a odpredmetňovania, subjekt-objektový aspekt činnosti a jeho korelácia s vedomím, dialektika prechodu ideálneho v materiálne atď.

A tu sa dostávame k analýze vedomia v polarite individuálneho a spoločenského vedomia. Na rozdiel od individuálneho vedomia, ktoré predstavuje (zjednodušene povedané) duchovný svet konkrétneho

človeka, vedomie spoločnosti spoločenské vedomie obsahuje produkciu ideí, predstáv, emócií, názorov, hodnôt, teórií spoločnosti ako celku na určitom stupni jej historického vývoja. Je organizované a realizované aj prostredníctvom určitých spoločenských inštitúcií a včlenené do celkového systému produkcie a reprodukcie spoločnosti.

I keď sa na prvý pohľad zdá, že diferenciácia na individuálne a spoločenské vedomie súvisí predovšetkým s uplatnením kritéria jeho „nosiťela“ (individuum a spoločnosť) a ich vzájomný vzťah možno jednoducho objasniť prostredníctvom kategórií časť a celok, pri konkrétnejšej analýze sa odhalí zložitejšia povaha problému. Čo to znamená, že nositeľom spoločenského vedomia je spoločnosť? Ak je vedomie funkciou vysokoorganizovanej hmoty (mozgu), znamená to, že spoločnosť má osobitnú mysliacu hlavu, svoj špecifický mozog? Odpoveď na túto otázku sa v marxistickej literatúre spravidla nachádza v odlíšení materiálneho a sociálneho nositeľa vedomia. „Treba rozlišovať medzi materiálnym nositeľom vedomia vo fyziologickom a sociálnom zmysle. Materiálnym nositeľom individuálneho vedomia je v obidvoch prípadoch individuum. Pritom ideový obsah tohto vedomia nemôže byť čisto individuálny, ale sociálny, pretože individuum ako sociálna bytosť prejavuje svoje vedomie prostredníctvom neurofyziologického aparátu. ... Lenže materiálno-sociálnym nositeľom, tvorcom a subjektom spoločenského vedomia je spoločnosť, chápaná nie v podobe personifikovanej celostnosti, ale ako súhrn spoločenských vzťahov indivíduí“ (5, s. 305—306). V. A. Rebrin uplatňuje toto stanovisko pri charakteristike informačných procesov prebiehajúcich v individuálnom a spoločenskom vedomí. V oboch prípadoch „zahŕňajú príjem prvej informácie, jej zovšeobecnenie a spracovanie, odovzdanie spracovanej informácie. No v individuálnom vedomí sú bezprostredným materiálnym nositeľom týchto procesov fyziologické a fyzikálno-chemické procesy, ktoré prebiehajú v mozgu človeka. V spoločenskom vedomí, hoci nesporne zahŕňa ako elementárnu bunku aj individuálne vedomie, má nositeľ informačných procesov, ich „materiálny“ substrát kvalitatívne vyššiu, sociálnu a nie biologickú povahu, kvalitatívne iný je aj sám charakter informácie“ (4, s. 115).

No aj takáto odpoveď môže plne uspokojiť len v prípade, že je zasadená do širšieho teoreticko-metodologického rámca, ktorý sa ponúka pri konzekventnom uplatnení princípu materialistického monizmu a dialektiky prírodno-historického procesu. Prostredníctvom nich možno uchopiť viacaspektovosť spoločenskosti vedomia nie ako prejav protirečivosti a rozpornosti kategoriálneho aparátu marxizmu, ale naopak ako dôkaz vnútornej logiky, teoretickej prepojenosti a jednoty systému marxistickej filozofie. Rôzne aspekty spoločenskosti vedomia predstavujú len rôzne roviny jednej objektívnej skutočnosti, ktoré sú úzko späté a ktoré možno a treba interpretovať na základe spoločných metodologických východísk a konceptuálnych prostriedkov.

Adekvátne analýza spoločenského vedomia v jeho polarite voči indi-

viduálnemu vedomiu je možná, len ak uchopíme vedomie ako výsledok prírodno-historického procesu (genetický aspekt) a súčasne ako predpoklad pokračujúceho prírodno-historického procesu, ako fenomén, ktorý sa stal imanentným momentom vývoja spoločenskej skutočnosti (funkcionálny aspekt). Len tak môžeme objasniť aj proces jeho vnútornej diferenciacie a štrukturácie na individuálne a spoločenské vedomie.

Ako element vyššej, špecificky ľudskej, spoločenskej skutočnosti so špecifickými zákonitostami fungovania a rozvoja prestáva byť vedomie bezpodmienečne viazané na prírodné (v užšom slova zmysle) procesy — v tomto prípade reprezentované neurofyziológickým aparátom mozgu — naopak má schopnosť sa im vzdať a osamostatňovať sa. Zatiaľ čo pôvodne bolo vedomie bezprostredne viazané na svoj materiálny substrát a fungovalo len ako „praktické“ vedomie, ako bezprostredný duchovný komponent konania indivíduí a jednoduchej reprodukcie ich života, postupne získalo schopnosť objektivizácie vo forme určitých historicky sa vyvíjajúcich znakových (zvukových, vizuálnych, hmatových) útvarov a systémov. Idey, pocity, predstavy indivíduá sa prostredníctvom objektivizácie vo forme jazyka a iných znakových sústav „oddeľujú“ od indivíduá, stávajú sa dostupné pre iné indivíduá a umožňujú komunikáciu medzi nimi. Objektivizáciou obsahov vedomia indivíduí sa konštitujú prvé jednoduché formy nadindividuálneho, spoločenského vedomia. Spolu s rozvíjajúcimi sa formami styku, rastúcou produktivitou práce a spoločenskou deľbou práce na materiálnu a duchovnú nadobúdajú vo svojom vývoji formu nezávislú od individuálnej existencie a relatívne sa osamostatňujú. Prostredníctvom sociálnej pamäti sa v nich fixujú, systematizujú a uchováávajú kolektívne poznatky a skúsenosti ľudstva. Spoločenské vedomie (v polarite voči individuálnemu) nie je už primárne určené ako funkcia mozgu, ale ako funkcia špecifických spoločenských subjektov.

Okrem toho, že nie je bezprostredne viazané na svoj materiálny substrát, nadobúda spoločenské vedomie v porovnaní s individuálnym aj ďalšie nové charakteristiky: predstavuje odlišné spôsoby odrazu vonkajšieho sveta, inú úroveň a hĺbku odrazu skutočnosti, funguje prostredníctvom iných mechanizmov, uplatňuje iné spôsoby tvorby a uchovávania informácií, má odlišné prostriedky a formy komunikácie, plní odlišné funkcie v spoločenskom systéme. V súvislosti s týmito kvalitatívne novými charakteristikami zdôrazňujú niektorí autori *ontickú* odlišnosť spoločenského a individuálneho vedomia: „Spoločenské vedomie ... je čo do sociálneho obsahu neporovnateľne bohatšie ako ľubovoľné individuálne vedomie a zložitejšie čo do štruktúry práve preto, že sa kvalitatívne líši od individuálneho vedomia aj onticky, t. j. aparátom a mechanizmom odrazu skutočnosti, ktorý nemožno stotožňovať s psychofyziológickým mechanizmom odrazu sveta v mozgu indivíduá. V tomto aspekte predstavuje reálne existujúcu a relatívne samostatnú oblasť — systém duchovného života spoločnosti [4, s. 118].

Napriek tomu, že v marxistickej literatúre existuje množstvo vedec-

kých štúdií a viacero monografií venovaných problematike vzťahu spoločenského a individuálneho vedomia, súčasný stav jej rozpracovania nemožno považovať za uspokojivý, pretože sa spravidla obmedzujú na opakovanie niektorých všeobecných téz, ktoré majú bez hlbšej filozofickej reflexie antinomický charakter, napr.: Spoločenské vedomie nepredstavuje len sumu individuálnych vedomí, ale aj niečo viac, osobitné vedomie spoločnosti; spoločenské vedomie existuje len prostredníctvom individuálnych vedomí. Skutočná logická neprotirečivosť týchto výpovedí sa odhalí len pri podrobnejšej analýze.

Človek ako individuum i každá nová generácia vstupuje do určitého sociálneho prostredia, do historicky vzniknutého súhrnu foriem spoločenskej ľudskej činnosti a konkrétno-historického systému ľudských vzťahov. Ich organickou súčasťou je aj spoločenské vedomie, fixované a konzervované v určitých formách a kategóriách. Je individuu dané, existuje nezávisle od jeho vôle. Individuálne vedomie preto nie je determinované len spoločenským a individuálnym bytím; nemôže existovať a rozvíjať sa ani bez väzby so spoločenským vedomím. Z neho individuum preberá poznatky, skúsenosti, hodnoty, normy, sociálne cítenie atď. V tomto zmysle má vedomie jednotlivca spoločenský, sociálno-triedny charakter.

Vo vzťahu k individuu predstavuje spoločenské vedomie jednu z objektívnych podmienok a predpokladov, do ktorých sa človek rodí, v ktorých žije, od ktorých závisí a ktoré ho určitým spôsobom ovplyvňujú a formujú. Každý element spoločenského vedomia je vo vzťahu k individuu objektívny, i keď ide o objektívnosť duchovnú (na rozdiel od materiálno-objektívnych fenoménov spoločenského bytia). Vymedzenie vedomia ako subjektívnej reality platí preto len vo vzťahu k objektívnej realite spoločenského bytia. Voči individuálnemu vedomiu konkrétného jednotlivca predstavuje spoločenské vedomie objektívnu realitu a jedinou subjektívnou realitou je individuálne vedomie ako duchovný svet konkrétného individua, ideálny odraz vonkajšieho sveta v hlave človeka, jeho pocity, predstavy, idey, a to tak voči spoločenskému vedomiu ako celku ako aj voči vedomiu iných indivíduí. Relatívnosť vymedzenia základných charakteristík spoločenského vedomia na jednej strane vo vzťahu k spoločenskému bytiu a na druhej strane vo vzťahu k individuálnemu vedomiu sa týka aj momentu prvotnosti a druhotnosti. Napr. morálka ako jedna z foriem spoločenského vedomia je vo vzťahu k materiálnej základni spoločnosti druhotná a určovaná; voči morálnemu vedomiu individua však pôsobí ako faktor objektívny a určujúci.

Skutočnosť, že spoločenské vedomie predstavuje voči individuu samostatnú realitu, má vlastné charakteristiky, vyvíja sa podľa vlastných zákonitostí, však nemožno interpretovať v tom zmysle, že ide o dva samostatné, navzájom izolované fenomény. Spoločenské vedomie nepredstavuje nejaké mystické, mimohistorické personifikované vedomie existujúce mimo ľudského vedomia. V spoločnosti niet nijakého vedo-

mia, ktoré by nebolo vedomím živých individuí. Rovnako ako spoločnosť, spoločenské vzťahy nemožno chápať odtrhnute od svojich reálnych nositeľov — ľudských individuí, ani spoločenské vedomie nemožno uchopiť bez jeho vzťahu s individuálnymi vedomiami. Predstava spoločenského vedomia bez vedomí individuí je rovnako prázdnu abstrakciou ako idea spoločnosti ako organizmu mimo individuí a nad nimi.

Na druhej strane platí aj téza, že spoločenské vedomie nemožno redukovať na prostý súhrn individuálnych vedomí členov tej-ktorej spoločnosti. Nie je ohraničené rámcom ideí, ktoré vznikajú v určitom historickom úseku v hlavách individuí a realizujú sa v ich konaní. Tak ako spoločnosť nepredstavuje mechanický súčet individuí, ani spoločenské vedomie nie je mechanickým súčtom obsahov individuálnych vedomí.

Individuálne vedomie je súčasťou spoločenského vedomia, ale zachováva si svoju autonómnosť a predstavuje samostatný kvalitatívny jav s osobitnými poznávacími, emocionálnymi a vôľovými procesmi. Jeho elementy sa stávajú spoločensky relevantné samozrejme len vtedy, ak sú komunikovateľné prostredníctvom určitého znakového systému.

Proces formovania individuálneho vedomia nepredstavuje len jednostranné osvojovanie spoločenského vedomia individuum, nie je to čistá transformácia spoločenského na individuálne; je to proces, v ktorom individuum nielen reprodukuje dosiahnutý stupeň rozvoja niektorých obsahov spoločenského vedomia (celý systém spoločenského vedomia nie je schopné si osvojiť žiadne individuum), ale aj aktívne tvorivo prispieva k ich obohacovaniu a rozvoju. Obe stránky tohto procesu, ako aj ich vzájomný pomer, podliehajú vplyvu určitých vnútorných psychických predpokladov individua, ale vo vzťahu k obsahu vedomia to nie je vplyv podstatný. Primárne určujúco tu pôsobí celková interakcia individua a spoločnosti, v ktorej prebieha jeho predmetno-praktická a duchovná činnosť.

Medzi spoločenským a individuálnym vedomím existuje trvalý dialektický vzťah. Elementy spoločenského vedomia vznikajú vo vedomiach individuí (žiadna idea nemôže vzniknúť mimo ľudskej hlavy), obsahy individuálnych vedomí sú však napriek svojej subjektívnosti sprostredkovateľné iným individuí; tým, že sa objektivizujú v znakových sústavách, stávajú sa nadindividuálnymi, vstupujú do obsahu spoločenského vedomia, transformujú sa zo sféry individuálneho vedomia do sféry spoločenského vedomia. Spoločenské vedomie sa tak permanentne obohacuje a rozvíja. Nie je to však jednosmerný pohyb. Ideové obsahy spoločenského vedomia sú potenciálne dostupné iným individuí. Ak si ich osvoja, stanú sa opäť obsahom individuálneho vedomia. Elementy spoločenského vedomia si zachovávajú svoje miesto v jeho štruktúre len vtedy, ak sú aktualizované, „používané“, osvojované individuí. Idey obsiahnuté v knihách, obrazoch a ďalších spoločenských médiách a produktoch duchovnej kultúry nie sú prvkami spoločenského vedomia, ak stratili svojich adresátov, ak neoslovujú konkrétne individuí a ak si ich tieto neosvojujú. Populárne vyjadrené: Aj Mannove knihy sú iba papierom

pošpineným tlačiarenskou čerňou, ak ich individuuum neobjavilo a ak si ich neoblúbilo. Iba vo vedomí osobnosti jestvuje, uplatňuje sa vedomie spoločnosti“ [6, s. 152]. Hranice medzi spoločenským a individuálnym vedomím sú relatívne: v každom individuálnom vedomí je v nejakom reze obsiahnuté spoločenské vedomie a spoločenské vedomie môže existovať a fungovať, len ak vstupuje do obsahov individuálnych vedomí. Neustále vnútorné spojenie, komunikácia, „dialóg“ medzi nimi je nevyhnutnou podmienkou rozvoja oboch.

Skutočnú dialektiku individuálneho a spoločenského vedomia nemôžno preto zachytiť, ak sa stávajú predmetom výskumu oddelene (tendencia odtrhávať ich a skúmať izolovane nie je ešte v našej literatúre celkom prekonaná), ale len vtedy, ak sa k nim pristupuje ako ku korelatívnym, vzájomne sa podmieňujúcim duchovným fenoménom. Z tohto dôvodu sa pri skúmaní vzťahu individuálneho a spoločenského vedomia ukazujú ako málo produktívne tak snahy klasifikovať znaky ich totožnosti a odlišnosti ako aj pokusy riešiť ich vzájomný vzťah prostredníctvom kategórií celok-časť či všeobecné-jednotlivé. I keď tieto kategórie majú nesporne veľký poznávací význam, neumožňujú zachytiť celú zložitú mechanizmu vzájomného prenikania a determinácie individuálneho a spoločenského vedomia, vysvetliť reálnu protirečivosť ich obsahov a teoreticky uchopiť proces ich produkcie, fungovania a reprodukcie.

Metodologický predpoklad prekonania týchto ťažkostí sa ponúka v širšom rámcovaní problematiky: východisko by spočívalo v analýze praktického životného procesu s celým systémom materiálnych a duchovných spoločenských činností individuí, v rámci ktorého vystúpia individuálne a spoločenské vedomie ako ideálne momenty praktického vzťahu a materiálnej súvislosti individua a spoločnosti. Takáto analýza umožní uchopiť individuálne a spoločenské vedomie nie ako nemenné, konštantné veličiny, ale ako fenomény, ktoré majú dynamický, procesuálny charakter a nadobúdajú konkrétno-historické formy a obsahy vyvíjajúce sa spolu s vývojom ľudskej spoločenskej činnosti. Vo väzbe vedomia na formy ľudskej spoločenskej činnosti sa odhalí aj *historickosť* vzájomného vzťahu individuálneho a spoločenského vedomia, jeho závislosť od konkrétnych historických foriem spôsobu výroby, v ktorých v konečnom dôsledku prebieha proces ich produkcie a reprodukcie. Hovoriť o vzťahu individuálneho a spoločenského vedomia mimo tejto súvislosti znamená hovoriť o ňom len abstraktne.

LITERATÚRA

1. MARX, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy. In: Vybrané spisy. Zv. 1. Bratislava 1977.
2. MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. In: Vybrané spisy. Zv. I. Bratislava 1977.
3. LUBOMIROVA, N. V. — TOLSTYCH, V. I.: Sociálno-filosofskij analiz soznaniija. In: Voprosy filosofii 1986, č. 10.

4. REBRIN, V. A.: Metodologičeskiye problemy socialističeskogo obščestvennogo soznaniya. Novosibirsk 1974.
5. Kategórie historického materializmu. Bratislava 1983.
6. MICHAJLOV, F. T.: Záhada ľudského ja. Bratislava 1966.

К ДИАЛЕКТИКЕ ОБЩЕСТВЕННОГО И ИНДИВИДУАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ

Магда Голубова

Автор статьи подчеркивает, что соотношение индивидуального и общественного сознания нельзя адекватно понять без учета того, что сознание является как результатом природно-исторического процесса, одновременно так и предпосылкой, имманентным моментом развития общественной действительности.

Она анализирует процесс конституирования общественного сознания как процесс объективизации содержания сознания в форме определенных, исторических развивающихся систем знаков, которые становятся относительно самостоятельными и по отношению к индивидуальному сознанию приобретают новые характеристики. Причем, однако, речь идет не о двух самостоятельных, взаимно изолированных феноменах, между ними существует постоянное диалектическое отношение. Методологическая предпосылка решения их взаимного отношения, по мнению автора, заключается в широком охвате, в котором индивидуальное и общественное сознание выступают как идеальные моменты практического отношения и материальной связи индивида с обществом.

ZUR DIALEKTIK VON GESELLSCHAFTLICHEM UND INDIVIDUELLEM BEWUSSTSEIN

Magda Holubová

Die Vf. hebt hervor, dass das Verhältnis von gesellschaftlichem und individuellem Bewusstsein sich ohne Respektierung des Bewusstseins als Resultats des natur-historischen Prozesses und gleichzeitig als Voraussetzung des immanenten Moments der Entwicklung der gesellschaftlichen Wirklichkeit nicht adäquat erfassen lässt.

Sie analysiert den Konstituerungsprozess des gesellschaftlichen Bewusstseins als Objektivationsprozess von Bewusstseinsgehalten in Form von bestimmten, historisch sich entwickelnden Zeichensysteme, die sich relativ verselbständigen und im Verhältnis zum individuellen Bewusstsein neue Charakteristik erhalten. Dabei handelt es sich nicht um zwei selbständige, gegenseitig isolierte Phänomene, denn zwischen ihnen besteht ein dauerhaft dialektisches Verhältnis. Die methodologische Voraussetzung der Lösung ihres gegenseitigen Verhältnisses erblickt die Vf. im breiter angelegten Umfeld, in dem individuelles und gesellschaftliches Bewusstsein als Idealmoment des praktischen Verhältnisses sowie des materiellen Zusammenhanges von Individuum und Gesellschaft auftreten.